

ایرانیان ارمنی در صفحه های سنگی Iranian-Armenians on 78 rpm records

مقدمه

از آغاز ضبط صفحه های ۷۸ دور گرامافون در ایران در سال ۱۲۸۴ شمسی، چهره های گوناگونی از ارمنه ایران با این پدیده ارتباط داشته اند. برخی از این هنرمندان در دو منبع "دانشنامه ایرانیان ارمنی" (ISBN 964-6974-50-3) که به کوشش ژانت د. لازاریان در سال ۱۳۸۲ توسط نشر هیرمند منتشر شده و "زنان موسیقی ایران از اسطوره تا امروز" (ISBN 964-7081-06-5) اثر توکا ملکی که در سال ۱۳۸۰ توسط کتاب خورشید انتشار یافته، مورد توجه واقع شده اند. هدف این نوشتار مروری گذرا بر این موضوع و مستندسازی اسامی ایرانیان ارمنی مندرج بر صفحه های سنگی است و اطلاعات بیوگرافی را به منابع در دسترس بویژه کتابهای یادشده، ارجاع گردیده است.

ایرانیان ارمنی از اولین روزهای بروز و ظهور گرامافون و صفحه در عرصه کسب و کار آن حضور یافتند. در اواخر عصر قاجار، ترجیح کمپانیهای خارجی در انتخاب نمایندگان خویش از بین اقلیتهای دینی ایرانی، موضوعی تقریباً عادی و عمومی بوده است. پس از چند سال، هنرمندان ارمنی در خلق آثار هنری موسیقایی و بازیگری و ضبط آن به زبانهای فارسی و ارمنی بر روی صفحه های سنگی نقش قابل توجهی یافتند. فهرست زیر حاوی اسامی یافته شده تاکنون است که اسامی آنها بر لیبل صفحه ها یا مدارک کمپانیهای صفحه پرکنی ثبت شده و برخی از آنها در هیچ مدرکی جز لیبل صفحهها مشاهده نشده است:

۱- هامبارتسوم هایراپتیان

(صفحه های ادن- پاریس، ضبط در سال ۱۲۸۶ شمسی در پاریس)
(صفحه های گلوبوفون، ضبط در سال ۱۲۸۶ شمسی در پاریس یا برلین)
تاجر، تبعه روسیه، برنامه ریز سفر سال ۱۲۸۶ برای ضبط صفحه در پاریس و اختلاف با همسفران هنرمند که روی این آثار به فارسی نوشته شده "باهتمام هامبارتسوم" و به انگلیسی اسم "هامبارتسوم هایراپتیان" درج شده،

شکایت سیداحمد خان از وی در سال ۱۲۸۸ شمسی بدلیل اختلاف مالی و قراردادی طرفین و

رسیدگی به شکایت در حضور نمایندگان سفارت روسیه در تهران، نماینده کمپانی گرامافون در تهران از سال ۱۳۰۷ تا اواخر دوره قاجار، علی اکبرخان شهنازی در خاطره خود از اولین ضبط صفحه در سال ۱۲۹۱ نام وی را ذکر کرده است، پدر خانم لرتا هنرپیشه معروف تئاتر.

۲- هووسپیان

شراکت با هامبارتسوم در نمایندگی کمپانی گرامافون در تهران از سال ۱۲۸۶ شمسی. نام وی بر روی صفحه نیامده اما در مدارک کمپانی گرامافون ثبت و درج شده است. (نگاه کنید به: (Kinnear, Michael: The Gramophone Company's Persian recordings 1899 to 1934, p9

۳- آرشاک خان

(صفحه های گرامافون کنسرت رکورد، ضبط در سال ۱۲۹۱ شمسی- تهران. این صفحه ها بعدا با لیبل آمورگرامافون رکورد نیز منتشر شدند) نوازنده تار در همراهی با آواز زری یا زهرا سیاه. در منابع تاریخ معاصر موسیقی شرح حالی از آرشاک خان وجود ندارد و تنها ابراهیم صفایی در صفحه ۲۶ کتاب "پنجاه خاطره از پنجاه سال" در مورد فردی بنام آرشاک خان از اطرافیان شعاع

السلطنه پسر مظفرالدین شاه که تعدادی از نسخ خطی را در اواخر دوره قاجاریه از ایران خارج کرده و در پاریس به فروش می رساند، گزارشی ارائه کرده و عکس وی را نیز درج نموده که می تواند احتمالی برای شخص مورد نظر ما باشد.

۴- ساتو (پری) آقابابف (آقابابیان)

(صفحه های هیزماسترزویس سال ۱۳۰۵ شمسی- تهران، ادئون سال ۱۳۰۶ شمسی- تهران، پارلوفون سال ۱۳۱۱ شمسی- تهران، سودوا سال ۱۳۱۴ شمسی- سوریه و موزیکال رکورد سال ۱۳۲۸ شمسی- تهران)

ساتو (ساتنیک) آقابابف دارای نام هنری پری، ستاره بازیگری و اپرتهای اجرا شده در ایران در سالهای ۱۳۰۰ تا ۱۳۱۵ شمسی و دارای لقب "ستاره شرق" که به عبارتی می توان وی را ستاره پاپ زمان خویش دانست. رقیب هنرمندانی چون قمر و ملوک ضرابی و اولین خواننده زن در کنسرتهای مدرسه عالی موسیقی تا اواخر سال ۱۳۰۶

ادئون XPe 13 پری آقابابف - ارکستر مین باشیان
اپرت پرچهر و پرزاد- رضا شهزاد X130014

شمسی و قبل از همکاری روح انگیز با مدرسه. نقش اول در اپرتهایی چون "دکتر ریاضیدان"، "اصلی و کرم"، "الهه"، "پریچهر و پریزاد" و غیره. موسس برخی مراکز هنری در تهران. همکاری با هنرمندانی چون رضا کمال شهزاد در خلق، آهنگسازی و اجرای اپرت و تئاتر. آثاری از وی در فاصله سالهای ۱۳۰۵ تا ۱۳۲۶ شمسی از وی ضبط شده که به زبانهای فارسی، ارمنی و روسی می باشد. دیسکوگرافی تفصیلی وی نیازمند مقاله ای مستقل می باشد. (نک: دانشنامه ص ۳۸۲ و ۴۲۲- زنان موسیقی ص ۲۱۶- گزیده اسناد نمایش در ایران، ج ۱، ص ۱۰- سازمان اسناد ملی)

۵- هایک

(صفحه های هیزماسترزویس در سالهای ۱۳۰۵ و ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ و ۱۳۱۲ شمسی- تهران، پلیفون با لیبیل زرد رنگ سال ۱۳۰۸ شمسی- تهران، پارلوفون سال ۱۳۱۱ شمسی- تهران، سودوا ۱۳۱۸ شمسی- سوریه)

موسیو هایک که نام وی به صورت هایک و هایگو نیز ثبت شده و نام خانوادگی وی در برخی مدارک "نونیانس" و "نومیان" آمده. کمانچه نواز ارمنی و از معدود هنرمندانی است که در فاصله سالهای ۱۳۰۵ تا ۱۳۲۰ شمسی، نوای کمانچه وی در صفحه ضبط شده. وی علاوه بر ضبط آثار سولو و رهبری "دسته قفقازی"، آثاری مشترک با مادام پری آقابابف، بدیع زاده، ملوک ضرابی و ابوالحسن خان اقبال السلطان برجای گذاشته است. (نک: دانشنامه ص ۳۷۷)

۶- قلیخان قفقازی

قلیخان قفقازی خواننده دسته قفقازی. آثاری از وی در سالهای ۱۳۰۵ تا ۱۳۱۱ در همراهی با هایگو (کمانچه) و ساشا (تار) بر روی صفحه های پاته، هیزماسترزویس و پارلوفون ضبط شده است. یادآوری می نماید قلیخان قفقازی چهره ای متفاوت با قلیخان شاهی است که آثار متعددی از او در سال ۱۲۸۴ شمسی ضبط شده و در دسترس می باشد.

هستی به خوب رویی، مادام لازاریا، آهنگ قفقازی
پیانو مشیرهمايون - تارساشا - ویولون روح افزا

GP 5

۷- ساشا

ساشا (احتمالا دارای نام خانوادگی طرخان) تارنواز دسته قفقازی در صفحه های هیز ماسترز ویس و آثاری در همراهی با پیانوی مشیره‌مایون و آواز مادام لازاریا بر روی صفحه های کلمبیا.

۸- کاترین آ. ستخانیان (ستخانیان)

نوازنده پیانو. اولین هنرمندی که در فاصله بین دو جنگ جهانی و پس از سال ۱۳۰۵ شمسی، سولوی پیانو از وی ضبط شده و در این مورد، بر مشیره‌مایون (دومین سری ضبط) و مرتضی خان محجوبی، سبقت گرفته است. صفحه پولیفون v41140 حاوی پیش درآمد و تصنیف ماهور از وی در دست می باشد. (نگاه کنید به: صفحه سنگی، شماره ۲)

۹- مادام ای. لازاریا

مادام لازاریا، خواننده ای که ۸ روی صفحه از وی به فارسی، ارمنی و ترکی قفقازی در همراهی با مشیره‌مایون (پیانو)، ساشا (تار) و روح افزا (ویولون) بر روی صفحه های کلمبیا که در سال ۱۳۱۲ ضبط شده اند، بجامانده است. در تبلیغات کمپانی کلمبیا برای صفحه های ضبط شده در این سال، نام مادام لازاریا و ارکستری که وی را همراهی کرده اند بچشم می خورد.

۱۰- لرتا هایراپتیان (نوشین)

دختر هامبارتسوم هایراپتیان، همسر عبدالحسین نوشین، از چهره های برجسته تئاتر ایران، دو صفحه (۴ روی صفحه) به شماره های GP36 و GP23 با لیبیل کلمبیا در سال ۱۳۱۲ از وی ضبط شده است. در مصاحبه ای، خاطره ای از ضبط صفحه در سال ۱۲۹۱ شمسی در تهران را نقل کرده است که تاریخ نقل شده برای تولد وی را در معرض تردید قرار می دهد. (نک: دانشنامه ص ۴۳۱- زنان موسیقی ص ۲۲۰)

۱۱- مادام سیرانوش ملکونیان

خواننده و بازیگر. مترجم پیس "افسانه عشق آنوش" از متون قدیمی ارمنی که با همکاری رضا کمال شهرزاد، تنظیم و مادمازل سیرانوش، نقش آنوش را در اجرای آن در سالن گراند هتل، در

تاریخ ۲۷ دیماه ۱۳۰۶ بازی می کند. آثاری به فارسی و ارمنی از وی و خواهران او بر صفحه های کلمبیا (۱۳۰۷) و هیز ماسترز ویس (۱۳۰۷) باقی مانده. در صفحه ۳ روزنامه اطلاعات ۲۶ مرداد سال ۱۳۰۸ (شماره ۸۳۵) این آگهی را بچاپ رسانده:

بشارت جدید
سالون سلمانی
مادموازل سیرانوش

مختص خواتین محترمه

این جانب پس از خاتمه دادن تحصیلات خود در مسکو- اینک ثمره تحصیلات خود را بعنوان تحفه و ارمغان جهت خواهران خود بایران آورده- برای زیبا و مفرح کردن خودتان بشتابید در سالون سلمانی واقع در لاله زار کوچه برلن- امید است پس از یکمرتبه تشریف فرما شدن هم مراتب معروضه را تصدیق و هم قرین تشکر فرمایند.

مادموازل سیرانوش

(نک: دانشنامه ص ۴۰۲- زنان موسیقی ص ۲۰۶)

۱۲- مادموازل س. کوورکیان

آثاری به زبان ارمنی از وی برای صفحه های ۲۵ و ۳۰ سانتیمتری هیز ماسترز ویس در سال ۱۳۰۷ شمسی در تهران ضبط شده است که جمعا ۲ صفحه (۴ روی صفحه) ۳۰ سانتیمتری AZ23 و AZ24 و یک صفحه (۲ روی صفحه) ۲۵ سانتیمتری AX.939 می باشد.

۱۳- نیکلا

رهبر ارکستر گروه کر ۳۵ نفره ارمنی (در مدارک ۳۹ نفره درج شده) که نام وی روی برگه های گزارش ضبط صفحه های کلمبیا در سال ۱۳۰۷ شمسی درج شده اما بر روی برچسب صفحه وجود ندارد. دور نیست وی همان نیکولا دوریکیان، موسس ارکستر مجلسی تبریز باشد. (نک: دانشنامه ص ۳۷۹)

۱۴- گروه کر ۳۵ نفره ارمنی

در سال ۱۳۰۷ شمسی ۴ روی صفحه از یک گروه کر ۳۵ نفره ارمنی که تا امروز ناشناخته مانده اند، ضبط شده که رهبری گروه با آقای نیکلا بوده است. شماره ۴ اثر یا دو صفحه یاد شده عبارتست از 15065 و 15073 با برچسب کلمبیا.

۱۵- آقای گ. استپانیان

۱۶- مادام گاسپاریان

۱۰ روی صفحه بزبان ارمنی و ۲ روی صفحه بزبان ترکی توسط این دو هنرمند در سال ۱۳۰۷ شمسی بر روی صفحه های هیز ماسترز ویس ضبط شده است که ویلن و پیانو آواز ایشان را همراهی کرده است. عکس مادام گاسپاریان از دومین کاتالوگ سال ۱۹۳۰ میلادی

(۱۳۰۹ش) که بخش اعظم آن در ۳۲ صفحه به معرفی و نقل اشعار صفحه های ارمنی این کمپانی اختصاص یافته، نقل شده است.

۱۷- اما آردویز

۱۸- هایک آردویز

در آوریل سال ۱۹۲۹ میلادی (فروردین ۱۳۰۸ شمسی) ۶ اثر برای ۳ صفحه هیز ماسترز ویس از این زن و شوهر در بمبئی در هندوستان ضبط و در ژوئن ۱۹۳۰ میلادی تولید شده و هدف از آن، صدور به ایران بوده است. (کی نیر- مایکل، ص ۱۳۲)

۱۹- مادام آراکسیا آساطوریان

دومین سری آثار فارسی ضبط شده در تهران برای کمپانی بدافون در اواخر سال ۱۳۱۰ یا اوایل سال ۱۳۱۱ شمسی ضبط شده و در نیمه دوم سال ۱۳۱۱ با لیبل پارلوفون تولید و به بازار عرضه شده اند. برخی شواهد گویای آنست که اولین اثر این سری، اثری ارمنی و از هنرمندی بنام مادام آراکسیا آساطوریان می باشد.

۲۰- آشود آروستیمیان

تارنواز ارمنی. تنها آثار ضبط شده از او بر روی صفحه های سودوا مشاهده شده که در سال ۱۳۱۸ شمسی و در هنگام ضبط آثار گروه هنرمندان ایرانی شامل ملوک ضرابی، تاج اصفهانی، بدیع زاده، ملکه برومند، مرتضی محجوبی، صبا و طاطایی در بیروت و حلب ضبط شده است.

آثار مشترکی از آشود با ملوک ضرابی و تاج اصفهانی مشاهده و مستندسازی شده است. (نک: دانشنامه ص ۳۷۷)

۲۱- تسولاک

بر لیبل صفحه های سودوا که در سال ۱۳۱۸ شمسی ضبط شده اند- و نمونه آن مشاهده می گردد- چنین نامی ذکر شده است. نگارنده قادر به اظهار نظر دقیقی در احتمال وجود تارنوازی بنام آشود تسولاک نیست و در مورد انطباق یا عدم انطباق آن با آشود آروستیمیان نیز شواهدی در رد یا تصدیق نیافته است و احتمال اینکه در کنار آشود بعنوان نوازنده تار، فردی بنام تسولاک، نوازنده سازی دیگر (مثلا دایره) باشد که روی لیبل، جای کافی برای درج نام ساز او نبوده نیز به ذهن متبادر می گردد که تبیین موضوع را به اهل تاریخ موسیقی ارامنه وامیگذاریم و به ثبت این یافته از برجسب صفحه های سنگی اکتفا می نماییم.

۲۲- روییک (روبن) گریگوریان

آهنگساز، موسیقیدان و از چهره های برجسته موسیقی کلاسیک در ایران. نام وی بر آثاری که حاصل ضبط خصوصی در هنرستان موسیقی در نیمه دوم دهه ۲۰ شمسی می باشد مشاهده شده است. آثار متعددی از وی نیز که در آمریکا بر روی صفحه های ۳۳ دور (LP) ضبط و تولید شده، در دسترس می باشد. شرح حال وی در منابع گوناگون درج شده و در آدرس زیر از سایت خانه موسیقی نیز، اطلاعات تفصیلی در مورد چهار نسل موسیقیدان از خانواده گریگوریان وجود دارد:

<http://www.iranhmusic.com/article.aspx?id=325>

۲۳- ویگن

۲۴- نیکول الوندی

در آخرین نسل صفحه های ۷۸ دور که در نیمه دوم دهه ۱۳۳۰ شمسی به بازار عرضه می شوند نام ویگن (دردریان) خواننده و نیکول الوندی بعنوان نوازنده جاز (درام) و آهنگساز (در همکاری با محمد نوری) بر صفحه هایی با لیبل رویال مشاهده می گردد که با تغییر فرمت صفحه ها از ۷۸ به ۴۵ دور آثار بسیاری از ویگن به زبان فارسی و به ارمنی ضبط و با استقبال چشمگیری مواجه می شود.